

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

V 2014 9

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ПРИДЕВИ КОЈИ ОЗНАЧАВАЈУ БОЖАНСКЕ ОСОБИНЕ У ЖИТИЈУ СВЕТОГ СИМЕОНА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ¹

Апстракт: Предмет датог истраживања јесте семантичка анализа придева којима се означавају божанске особине у Житију Светог Симеона Стефана Првовенчаног. Анализи семантике придева (безлобнѣ, благословенѣ, благѣ, высокѣ, вышънѣ, истиннѣ, крепкѣ, мнлосрдѣ, мнлостивѣ, незлобнѣ, нељѣжнѣ, прѣмнлостивѣ, прѣчистѣ, светѣ, ѣдннѣ) приступа се интердисциплинарно, с лингвистичког и теолошког аспекта, чиме се отвара могућност да се Бог види онако како га је замишљао средњовековни човек и шта је било у центру његове пажње.

Кључне речи: семантика, придев, особина, Бог, Житије Светог Симеона, Стефан Првовенчани.

1. Увод

1.1. Предмет датог истраживања јесте семантичка анализа придева којима се означавају божанске особине у Житију Светог Симеона Стефана Првовенчаног.

Задатак истраживача јесте да укаже на однос ових придева према старословенском канону, али и да дâ осврт на значења која се бележе у речницима црквенословенског језика. С обзиром на то да се испитиваним придевима идентификују божанске особине, анализа њихове семантике изван теолошких оквира била би непотпуна или погрешна.

Резултати овог истраживања наћи ће примену у изради Речника црквенословенског језика српске редакције, али

и у даљим истраживањима из области историјске лексикологије и лексикографије српског језика.

1.2. Анализи семантике придева приступа се интердисциплинарно, с лингвистичког и теолошког аспекта. С обзиром на то да се испитиваним придевима означавају божанске особине, њихова интерпретација није могућа без познавања богословске терминологије (Никитовић 2012: 52). Зато се, поред речника канонских старословенских споменика (СС), речника црквенословенског (ПЦС, РЦЈ, СНЗ, СТС) и староруског језика (СДЈ), користе и теолошки речници (БР, РПТ, ВЛ).

1.3. Житије Светог Симеона је настало између 1208. и 1216. године. Оно није сачувано у оригиналу. Најстарији и једини целовит препис постоји у рукописном зборнику насталом око 1320. године, који се чува у Националној библиотеци у Паризу (Cod. Slav 10). На основу овог преписа приређено је издање које

¹ Рад је настао као део пројекта „Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције“ (178030), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

се у овом истраживању користи (СП 1999: 15–107).

Рад на овом корпусу веома је погодан за утврђивање семантике придева будући да представља језик оригиналног дела средњовековног писца у најранијем периоду српске редакцијске писмености, те се јасно може уочити однос испитиваних придева према старословенском канону.

2. У животу средњовековног човека Бог јесте идеал који лежи у основи духовно-етичких норми средњовековног друштва и вредносних оријентација његове културе (Вендина 2002: 92).

Без обзира на то што су и црква и средњовековни теолози тежили томе да се у свести верника формира представа о духовном, бестелесном карактеру Бога, лексика старословенског језика представља га конкретно, онако како га је веома рано почела представљати хришћанска иконографија. Речи Библије о томе да је Бог створио човека по својме лику и обличју, већина средњовековних хришћана разумела је као указивање на физичку сличност са човеком и додељивала му је људске црте. Зато, прво што се примећује при упознавању са средњовековном лексиком јесте то да средњовековни човек интерпретира Бога као личност (Вендина 2002: 158–159).

Свест о томе да је стваралачка снага и моћ Божија створила не само свет у којем живи већ и самог човека стварала је код њега осећај зависности и немоћи пред ликом Сведржитеља, у чијим рукама су његов живот и његова судбина. Због апсолутне зависности, човек себе доживљава као слабо и унижено биће, чији је земаљски живот прожет осећањем страха и жељом за спасење (Вендина 2002: 165–166).

Поред Бога Сведржитеља, у свести средњовековног човека постојао је и његов други лик, близак срцу једноставног човека – лик Христа.

Семантичком анализом придева којима се означавају божанске особине отвара се могућност да се Бог види онако како га је замишљао средњовековни човек и шта је било у центру његове пажње (Вендина 2002: 167–168).

2.1. Придеви са основом *благ-*

А) Придев **bolgz(jь)* нема јединствену етимологију (ESJS 2 1990: 65). Његова семантика у канонским старословенским споменицима *благъ* 'добар у духовном погледу; пријатан' (СС 1999: 90–91), 'миран, кротак, милостив, дарожљив; добар, леп; благочастив; добар' (РСЕ 2008: 53) условљена је хришћанским културним обрасцем, који је одиграо важну улогу у семантичкој промени одређених прасловенских лексема (Грковић-Мејџор 2008: 54). „Прихватање новог културног и религијског модела доводило је и до семантичких промена изворно словенских речи из домена првобитне паганске религије и за њу везаних или на њој утемељених религиозних и друштвених обреда и образаца понашања или до специјализације словенских термина под утицајем хришћанског погледа на свет“² (Грковић-Мејџор 2007: 334). У језику редакцијских писмености *благъ* увек упућује на оно што припада сфери духовног, небеског, божанског (Писарь 2001: 52). Овакву семантику потврђује и *Речник староруског језика XI–XIV века*: 'добар у духовном смислу; праведан, свети' (СДЯ 1988: 221).

„Крајње највише добро“ које представља самог Бога садржано је у придеву *благъ* 'благ'. Он се примарно везује за име Божије, а сву дубину његове семантике није могуће исказати речима. Довољно је задржати се на објашњењу које нам даје Нови завет („Што ме зовеш благијем? Нико није благ осим једнога

² Наведено мишљење Ј. Грковић-Мејџор аргументује приказом семантичког развоја прасловенских речи: **grěhъ*, **vina*, **krivina*, **blōdъ*, **dlъgъ*, **kajati sę* и др. (2007: 353).

Придеви који означавају божанске особине у Житију Светог Симеона Стефана Првовенчаног

Бога.“ Мт 19, 17; Мк 10, 18; Лк 18, 19) (РПТ 1997: 44):

К’ТО БО НСПОВѢСТЬ НЛИ НЗЫГЛАГОЛЮТЬ
ВЕЛНЧЪСТВНІА СЛНН ТВОЮЮ НЛИ ЧЛОВѢКОЛЮБНІА
ТН БЕЗДЬНОУ НЛИ ПАКЫ К’ТО СТРЪПНІТЬ НЕПОСТОА
Н’НЫН ГНѢВЪ ТВОЮ ЕЖЕ НА НАСЪ ГРѢШНЫНХЪ НЪ
СОБОЮДОУ БЛАГЪ ЕСИ ГОСПОДИ Н БЛАГАТА ТВОРНШН
ІАКО МНОСОСРЪДЪ ТѢМЪЖЕ Н МЫ Н ДНВЕЩЕ СЕ СЛѢ
ТВОЮЮ ВЪПНІЕМЪ ТН СЛАВА ЧЛОВѢКОЛЮБНІУ ТН
ГОСПОДИ ВЪ ВѢКЫ АМІННЪ (58).

Даље нијансирање значења овога придева у језику *Житија* условљено је семантиком синтагме уз коју стоји (нго христово), те се на тај начин отвара и могућност његове другачије семантичке интерпретације: **’лак’** (СНЗ 1882: 74), **’који се лако подноси’**:

ДА ВЪСТАНИ ОУБѦ ВЪСТАНИ Н ПОД’ВНЗАН СЕ НГОУ
БЛАГОМОУ ХРИСТОВОУ Н БРѢМЕНЕВН ЛЬГКОМОУ ДА
ОТЬВРЪЗЕТЪ ТН ХРИСТОСЪ Д’В’РН ЦАРЪСТВНІА СВОЮЮ
(50).

Б) У испитиваном тексту сложеним придевом **БЛАГОСЛОВЕНЪ** **’благословен, слављен, хваљен’** (СС 1999: 89–90) истиче се признавање и слављење Божије моћи (ВЛ 1972: 50), Божије речи. Стефан се у молитви обраћа Светом Симеону у нади да ће му милосрђем Божијим помоћи у борби против драчког деспота Михајла:

БЛАГОСЛОВЕНЪ БОГЪ МОН НАОУТАКЪ РОУЦѢ МОН НА
ОПЛАЧЕНІЕ Н ПРЪСТН МОЕ НА БРАНЪ (90).

У култури Јужних Словена под утицајем грчких јеванђељских текстова формирао се концепт *благо*, који је постао један од главних појмова духовног живота, тј. константа духовне културе. Сложенице с првом основом *благ-* срећу се у сакралним текстовима, пре свега јеванђељским, који носе карактер поучавања вери (Клименко 2001: 28–30).

3. Никитовић истиче да примери с овом основом имају специфично зна-

чење у односу на друге сложене речи, јер их сама компонента *благ-* стилски и значењски маркира појачавајући позитивну нијансу речи (2012: 55), која је садржана већ у основи *слов-*.

Бог је у човеку речју учврстио разум и веру (псл. *slovo (ЭСР 3 1987: 673) > *слово* **’реч, говор’**; **’Божија заповест; Свето писмо’**; **’о Христу’**: **’исконни бѣлаше слово н слово бѣлаше отъ бога н богъ бѣлаше слово; ’разум’** (СС 1999: 61)), а онај који следи Божију реч, на путу је спасења и рајске среће (*словесънъ* **’који влада разумом, разуман’** (СС 1999: 61); *бесловесънъ* **’неразуман’** (СС 1999: 81)) (Вендина 2002: 92).

2.2. Придеви са основом *выс-/выш-*

За средњовековног човека вера у Бога била је постулат, насушна потреба читавог тадашњег виђења света и моралне свести, а без ње човек није био способан ни да објасни свет, ни да се оријентише у њему. Он је био *највиша истина* око које су груписане све представе и идеје људи, истина за коју су биле везане све њихове културне и друштвене вредности, коначни регулативни принцип читаве слике света тог периода (Гуревич 1994: 20).

А) Божија узвишеност и неприкосновеност исказана је придевом **ВЫСОКЪ** (*vys- < *ǫpso ЭСРЯ 1 1910–1914: 104–105; ЭСР 1 1986: 371) **’висок; узвишен’** (СС 1999: 160; СТС 2008: 100). Бог својом **’узвишеном’** руком избавља кротког, праведног и смерног Немању из пећине, у коју га је окованог бацио брат Тихомир:

СЕГО ЖЕ ПАКН КРОТОСТН РАДН ПРАВ’ДН Н ДНВ’НАГО
СЛѢДРЕННІА Н ВСАКЫНХЪ ДОБРННХЪ РАДН Н’РАВЪ
ВЛАДЫКА ПРѢДНОСТНВЫ РОУКОЮ СВОЮЮ КРЕП’КОЮ
Н МЫШЦЕЮ ВЫСОКОЮ ИЗВЕДЕ НС КАМЕН’НЫЕ
ПЕЩН НА СТОЛ’ ОУЗВЕДЕ ОТЬЧЪСТВНІА ЕГО (26).

Б) Придевом **ВЫШЪНЪ** (компаративна основа *выш-* < *vysjos (ЭСР 1 1986: 372)) **’горњи, највиши’** (СС 1999: 161),

'Свевишњи' (СНЗ 1898: 82–83; РЦЈ 1935: 50–51) такође се означава Божија узвишеност, Бог као неприкосновени идеал, под чијим су окриљем они који својим примером уче друге животу у Христу. Управо ова тежња ка сличности с Богом, односно тежња човека да делује у складу с Божијим заповестима, била је суштина развоја средњовековног човека (Вендина 2002: 88).

Немања се налази међу Божијим избраницима, и то онима којима је одређено да буду владари (Јухас-Георгиевска 1999: 71). Као владар, он се покорава Богу, а Божија милост помаже му да води свој народ. Ово говори у прилог томе да се у средњовековном поимању власти налазила хеленистичка представа о божанској природи царске личности, чија је земаљска моћ била управо служба Богу (Марјановић-Душанић 1997: 60):

нны же владыкы прилежно послушахоу егоу зане царь вышнни господь нсоусь христось лю бляше и (22).

2.3. Придеви са основом -зълѡб-

Придев зълъ 'лош, зао' (< *зълъ рђав, зао' (ЕР 3 1973: 642–643)) далеко је фреквентнији у старословенским канонским споменицима (СС 1999: 241) (>300) од придева зълѡбнѡ 'који чини зло, зао' (СС 1999: 240) (3x), који води порекло од глаголске основе (< *зълѡбити) (ЭССЯ 25 1999: 92). Даљом деривацијом настају префиксирани придеви беззълѡбнѡ и неззълѡбнѡ чије се значење темељи на одсуству особине исказане придевом зълѡбнѡ (на одсуство особине указује се префиксима *bez- (ЭССЯ 2 1975: 7–13) и *ne- (ЭССЯ 24 1997: 91–93).

А) Придев **беззълѡбнѡ** у канонским старословенским споменицима забележен је само једном, у *Хиландарским листићима*, са значењем 'добродушан, безазлен, узоран, беспрекоран, кротак'

(СС 1999: 81).³ Бог је 'једини који никада не чини зло', 'незлюбив'. Зло долази од људи, из срца оних који сумњају и не верују у Бога. Они који верују моле се да буду сачувани од зла (БР 1934: 87–88). Зато је Бог и 'једини који може заштитити од зла'. У испитиваном делу овај се придев јавља у молитви, за време зидања манастира Студенице, када Стефан Немања слави свето и 'незлюбиво' име Бога, који никада не чини зло и који га може заштитити од зла. Уздајући се у његову милост, Немања га моли да му омогући да оствари свој завет и замонаши се:

съ ѡтврѣженнѡмъ мнра сего красотѣ въ слѣдѣ тебе теши хвалеце и благодарече светое и беззлюбнѡе име твоје ѡтца и сына и свѣтаго доуха и нынѣ и присно и в' вѣкы вѣкомъ (44).

Б) Придев **неззълѡбнѡ** је лексички дублет придева беззълѡбнѡ, односно његова творбена варијанта. У канонским старословенским споменицима јавља се у значењу 'добродушан, невин, безазлен, беспрекоран' (СС 1999: 364–365) (5x). Бог је по својој природи 'незлюбив': 'невин, непорочан' (РЦЈ 1935: 132), 'кротак, добродушан, благ' (СДЯ 1988: 122); 'спор на гневу' (БР 1934: 42). Немања се плаши да, тугујући за сином Растком, не изазове гнев 'незлюбиво' Господа, 'јединог који никада не чини зло; који га једини може заштитити од зла':

ѡ жнкотѣ любнмаго мн въспитаннѣ что ли како поутышьствова еда ли како оумножакъ печаль ѡ нѡмъ прогнѣваю неззлюбнмаго владыкоу моего (48).

³ Деривати с кореном ЗЪЛ- у старословенском језику говоре о томе да се зло у свести средњовековног човека пре свега односило на безбожност и јерес (ЗЪЛОВѢРНѢ 'безбожништво' (СС 1999: 249), ЗЪЛОВѢРСТВО 'лажна вера, јерес' (СС 1999: 40) (Вендина 2002: 80). Према томе, када не постоји вера у Бога Сведржитеља, отварају се врата злу.

2.4. Придеви са основом *ист-*

Прасловенско *jьstz(jь): стсл. нстз 'истинит; прави; исти' (СС 1999: 272) заменичког је порекла (*is-to- < *jь, тз 'управо овај, тај, онај; управо такав'; уп. лат. iste, ista, istud) (ЭССЯ 8 1981: 246–247) и налази се у основи придева **ИСТИНЬНЬ** ('прави, истинит; праведан, истинољубив; који говори истину' (СС 1999: 271)).

Бог је за средњовековног човека представљао пример, образац који треба следити. Духовно усавршавање за њега је значило обликовање себе према лику Божијем (Вендина 2002: 88). Истина међу људима значи поузданост, а Бог је веран својим обећањима и зато је он уточиште праведника (Пс 91, 4). У свету где се увек боре истина и лаж, сам Бог је истина, а они који се покоравају истини и признају је могу достићи спасење (ВЛ 1972: 118).

Мрзитељ добра, ђаво, увек жели да ослаби оне који верују у **'истинитог; праведног'** Бога Сведржитеља. Он подстиче суседне владаре да нападну Стефанову државу, али, захваљујући сили коју је праведни Бог подарио Светом Симеону, он после смрти чини чудо и гнев непријатеља претвара у љубав:

против'ны же днѣволъ ненависть'никъ доброу
выноу тѣще се въ ровѣ погнѣб'л'нынъ вѣрнѣнѣти
родѣ чловѣчьскынъ съблзны сконди и скръбьми
м'ногыми хотѣ ослабыти вѣроующею
истин'номоу богу нашемоу а не вѣдынъ окан'ны
и забывѣ в'сегда прогонѣцаго и (100).

2.5. Основа *креп-*

У основи придева **крепькъ** налази се прасловенско *kĕrĕz(jь): стсл. 'јак, снажан, моћан', рсл.: 'здрав, физички снажан, јак; непобедив, моћан'. Иако у свим словенским језицима прасловенско *kĕrĕzкъ има значење 'јак, моћан', оно се ипак не сматра основним, примарним значењем ове лексеме. Старије значење

у себи чува глагол *kĕrĕnŕti 'кочити се, чинити се тврдим, згушњавати се'. Он у себи чува значење 'тврд, груб', које се код придева *kĕrĕzкъ јавља факултативно. Према томе, првобитно значење придева *kĕrĕz 'непокретан, укочен, тврд' развија се даље у 'јак', што потврђују и паралеле с другим језицима (ЭССЯ 12 1985: 134–138).

За средњовековног човека Бог је **крепькъ** 'моћан, силан, снажан' (СС 1999: 298, РЦЈ 1935: 104, СТС 2008: 165), а он сам је могао бити снажан и здрав само ако у својој души носи Бога, који је јачао душу човека, уздизао га и чинио га чвршћим (Вендина 2002: 69).

Немања се, заробљен, незаштићен и беспомоћан у пећини, обраћа Богу, који поседује бескрајну снагу (сила 'Бог' (СС 1999: 602)) и представља његов једини ослонац у животу, извор љубави и саосећања. У њему је видео заступника и спасиоца (Вендина 2002: 165–166), који га својом **'моћном, снажном'** руком штити и спасава:

сего же пакн кротости радн прав'дн и днв'наго смѣреннѣи и всакынѣхъ добрннѣхъ радн н'равѣ
владыка прѣдмнлостивы роукою своєю креп'кою
и мыш'цею високою нзведе нс камен'ныне
пещи на стол' оузведе отѣчѣствнѣи его (26).

2.6. Придеви са основом *-љж-*

Прасловенско *lĕzа 'лаж, обмана' (ЭССЯ 16 1990: 230–231), *lĕzа 'лаж' (стсл. лѣжа 'лаж' (ЭССЯ 16 1990: 256–257; СС 1999: 31)), односно *lĕzъ 'лаж' (ЭССЯ 17 1990: 5) < *lĕgati 'лагати' (ЭССЯ 16 1990: 233–237) налази се у основи придева *lĕzъ(jь) 'лажљив; лажан' (стсл. лѣжь 'лажљив; лажан' (ЭССЯ 17 1990: 6; СС 1999: 312)). Из њега је изведен придев *lĕzъпlĕzъ (стсл. лѣжьнѣ 'лажан, неистинит' (ЭССЯ 17 1990: 10–11; СС 1999: 312)).

Префиксацијом придева лѣжьнѣ настаје **нелѣжьнѣ** 'истинит; нелажан' (СС 1999: 367), 'нелажан' (РЦЈ 1935: 134), 'не-

Ивана Чанчар

лажан, истинит; нелажљив' (СНЗ 1882: 193). У испитиваном тексту овај се придев односи на уста Божија, 'која говоре само истину', јер Бог је 'једини који не зна за лаж' (БР 1934: 134).

Свети Сава, чија душа није заволела овоземаљски живот, моли Господа да се смилује на њега и не погуби дух његов тиме што ће га оставити у овом пролазном свету. Жели да се на њему испуни јеванђељска реч, коју су изрекла његова уста, 'која говоре истину': „Онај који остави оца свога и мајку, и куће царске и власт имена мојега ради, стоструко ће примити и наследиће живот вечни“ (Мт 19, 29):

потъци се испълнити ми евагелскоје слово еже прѣчиста и нелъжна оуста твоја господи рекоше оставляенъ оутьца своего и матери и храмныи царьскыи и властии имении моего ради стократною приметъ и жизньъ вѣчноюю наследитъ (46).

2.7. Придеви са основом *мл-*

Када се говори о семантици и етимологији основе *mil- (односно лексеме *milъ), важно је истаћи њену сродност са основом *mig- (односно лексемом *migъ). У основи обе налази се индоевропска праформа *mei- 'везивати'. Првобитно значење лексеме *milъ 'пријатељство, пријатељски савез, веза', које се даље развија у 'пријатан, мио', врло је блиско основном значењу лексеме *migъ 'склад, пријатељски савез, веза' > 'цео свет; друштво' (ЭССЯ 19 1992: 47–48; 56–57).⁴

⁴ „Према Псалму 89, 29 Божија се милост заснива на савезу. У Христу је Бог даровао и обећао своју помоћ – тај нови однос Бога према људима назива се милост. Милост се често користи у новозаветним поздравима, а и реч мир примењује се као поздрав у 2 Сам 18, 28. Мир долази од Бога с којим се склапа савез, стога је поуздање у Бога такође нада у мир. У Христу је надошао мир јер су Бог и људи опет узајамно повезани крвљу крста. У Светом пи-

А) Придев *млностивъ* 'милостив, милосрдан' у испитиваном делу јавља се уз именице *господъ* и *владыка*: милостив је Господ, који поседује милост и дарује је људима:

иже боудутъ въ бѣдѣ и въ ноужди или въ тѣмници или въ мори и призоветь именемии млоидъ чловѣколюбнии твоје неслѣднаго ради млносрѣдниа твоего млностивъ боуди млоидъ господи (26),

светыи христови прѣдъстателеи и архангелни пророци и апостоли и мочтеници и керарси и прѣподобнии оутьци и поустынъныици и чръноризци и прѣподобныи дѣвыи молитвыи своје пролѣнте предъ вѣсѣхъ владыкою господомъ нашимъ исоусомъ христомъ да мене не осорудитъ въ дньи страшнааго и грознааго испитаниа дньи оного и часа нь да млностивъ ми бывъ тихъ и оубѣтанъ (44),

Благодароу те владыко господи боже ми исосуе христе млностивыи господи чловѣколюбче еже сподобна' ме еси въ д'ньш'нии дньи видѣти поутти спасенниа твоего начело (48),

аще не бы млностивыи владыка нзволнлъ и прѣскетатаи его млати сню светоюу гороу въ приебъжище

чрънчъскаго исправленниа не би и сего привель к' намъ оставльша царство своје и славою свою (54).

Б) Емфатичка варијанта овог придева *прѣмлностивъ* у канонским споменицима старословенског језика бележи значење 'милостив, милосрдан у највишем степену' (СС 1999: 545). У испитиваном делу јавља се два пута: на месту где се говори о избављењу Стефана Немање из пећине руком 'премилостивог' Владике (Исуса Христа), али и након Немањине смрти када милошћу Божијег човекољубља почиње да тече добромирисно миро и лечи болесне:

сму мир готово нигде не означава унутрашњу душевну смиреност“ (ВЛ 1972: 192–193).

сега же пакн кротости ради правди и днв'наго смѣрениа и всакынхъ добринхъ ради н'равъ владыка прѣдмилостивы роукою своєю креп'кою и мыш'цею високою изведе нс камен'ныи пещи на стол' оузведе оты'ствниа его и владыкоу велика въздвнже мироу всемоу (26), богъ же прѣдмилостивыи питавыи его отъ юности его даже и до ныниа не оставль его (76).

В) Придев милосръдъ добијен је слагањем основа мил- и -сръд-. Припада атрибутивном типу сложеница, при чему основа мил- појачава значење друге основе -сръд- (Никитовић 2010: 119), којом се указује на *срце као централни орган, централно место осећања, искустава, расположења, духовног живота и снаге* (< *сръд- 'срце' (ER 3 1973: 316–317); (CC 1999: 621)). Према томе, придев милосръдъ емфатички је обојен и још у језику старословенских канонских споменика маркиран као архаизам (Цейтлин 1977: 251).

У речнику језика старословенских канонских споменика има значење 'милосрдан' (CC 1999: 326), као и у речницима црквенословенског језика 'саосећајан, милосрдан' (ПЦС 1900: 305), 'милосрдан, милостив' (РЦЈ 1935: 116).

Првовенчани придев милосръдъ 'милосрдан, милостив' употребљава једном у молитви Господу пред слање помоћи Симеону и Сави за подизање Хиландара. Будући да је 'милосрдан', Бог чини блага дела, која људима удахњују веру и воде их рајској срећи и блаженству. Она су подстакнута његовим милосрђем: узвишеним планом, општом бригом за људско спасење и човекољубљем:

по истинѣ бо господи правн истин'ны слоуга твои естъ еже словесн твоемоу послѣдоујетъ и не гноушакетъ се привлѣщи чловѣколюбнѣ твоемоу заблуждѣшене отъпад' шен и блуд'нне и грѣш'ныи какоже и мене недостоннаго аще и далече соуца отъ него и съвобщ'ника

ме и х'титора творитъ храмъ его светыхъ не по моемоу недостоннѣству нъ по незреченѣи его милости тѣмъже что въздаде ти господи нли что принесоу ти отъ моего недостоннѣства за блага твоа таже створи нл еси и твориши о мнѣ грѣшнѣмъ к'то бо исповѣсть нли изыглаголетъ величѣствниа снли твои еси нли чловѣколюбниа ти бездбноу нли пакы к'то стрѣпнть непостоян'нын гнѣвъ твои еже на насъ грѣшнынхъ нъ оубоудоу благъ еси господи и благаа твориши тако милосръдъ (58).

2.8. Придеви са основом *свет-*

У прасловенском придеву *svętz највероватније су обједињена два индоевропска корена: *scent- 'јак, снажан, чврст' и *kcent- 'свети, узвишен, поштован, неприкосновен'. Значење овог придева у претхришћанском периоду било је 'јак, снажан, чврст, моћан' (уп. Svętopŕlkъ, Svętovitzъ, Svętobogъ). С променом културног обрасца дошло је и до промене семантике речи у 'свети, божански, избрани, Божији, праведан, блажен, благословен' (ESJS 15 2010: 910–911) (уп. свѣтъ 'свети' (CC 1999: 598)).

Светост је највећи хришћански идеал, скуп свих хришћанских врлина (БР 1934: 282; Никитовић 2012: 58). Божија је светост недостижна и служи као образац који људи треба да следе. Она се огледа у његовом имену, речима и заповестима (БР 1934: 284). Он постоји у лику Свете Тројице, у јединству три лица: Бога Оца, Сина Христа и Светог духа (БР 1934: 338–340), а његова светост огледа се у свакоме од њих.

Писац позива христољупце да дођу и виде како се на земљи открива Божије милосрђе. Од стварања света Бог опрашта људском роду милосрђем свог 'Светоу' духа (13х). Својим Светим духом створио је свет да верује у 'Свету' Тројицу (2х), у једног Бога:

придите о христолоуб'ци и видите еже на насъ зем'нынхъ божниа милосръдниа глѣбннѣ

Ивана Чанчар

отъкр'веннѣ отъ сьзданнѣ всего мнра
многоср'днѣмъ свѣтаго своѣго доуха мноу'чен
падъшнн родъ чловѣчьскын оусты пророч'скын мн
прѣдъпровѣщавае хотѣшамъ быти такоже рече
пророкъ словесемъ господьннмъ небеса
оутврьдише се н доухомъ оустъ его вса сна
нхъ. мнрь бо створѣнын кѣмоу доухомъ его
свѣтымъ пророци провъз'вѣщающе оутврьж
дѣваху' вѣрвати въ свѣтоую троицу н в'
ѣднно божьство (14).

Стефан Немања призива Господа
именом Бога Оца, Светог духа и Сина
Божијег (4x) и заветује се да ће се
одвојити од супруге и поћи Христовим
путем (да ће се замонашити) и подићи
храм Богородици:

нмѣни ради твоѣго свѣтаго отълоу'чаю се кже
отъ тебѣ господи сьтетаннѣ сьвр'сты моѣи н
прѣдълагаю те владыко мон нсоусе христе вож
да н храннтеля старости моѣи (42),

сь отъвр'женнѣмъ мнра сего красотъ въ
слѣдъ тебе теши хвалеще н благодареще свѣтою
н безлобнв'ноѣ нмѣ твоѣ отъца н сына н
свѣтаго доуха н нынѣ н прнсно н в' вѣкы
вѣкомъ (44).

2.9. Придеви са основом чист-

Прасловенско *čistъ 'чист, прави,
стваран, истински; искрен; беспреко-
ран' (< ие. * (s) kī-d-tos 'одсечен, одвојен,
очишћен' < * (s) kei-d- / (s) koi-d- 'сећи,
резати, делити, одвајати' (ESJS 2 1990:
108–109)) налази се у основи придева
прѣчнсть 'најчистији, пречист' (СС 1999:
555).

Господ је **прѣчнсть 'најчистији, пре-
чист'**, а свака реч која долази из његових
'најчистијих, пречистих' уста, 'која
никада не лажу', симбол је праведности
и истине:

потъшн се испльнннн мн кѣгагельскоѣ слово
кже прѣчнстѣ н нельж'наѣ оуста твоѣ
господи рекоше оставлѣен отъца своѣго н
матерь н храмнны царьскыѣ н властн нмѣни

моѣго ради стократнцею прнметъ н жнзнь
вѣчноую наслѣднтъ (46).

2.10. Придеви са основом ѣднн-

Прасловенска лексема *jedīnъ при-
марно има значење основног броја
'један'. Може се наћи у функцији приде-
ва 'једини, јединствен; сам', неодређене
заменице 'један, неки' и редног броја
'први'. У њеном првом делу налази се
партикула *eda (која може водити по-
рекло од индоевропске демонстративне
заменице *ed, потом од прасловенске
партикуле *e + парт. *de, da или од индо-
европске релативне заменице *jod).
Други део представља број *inъ 'један'
(током свог прасловенског развоја
добија и значење 'други, другачији', које
од старословенске епохе постепено пре-
владава) (ESJS 5 1995: 276–277). Поја-
чавање значења партикулом *eda поста-
ло је неопходно како би се избегле
могуће нејасноће услед хомонимије (уп.
'један' и 'други, другачији') (ER 1 1971:
767).

У канонским старословенским спо-
меницима лексема **ѣдннъ** забележена је у
значењу: 'један; један, заједнички, исти;
једини' (СС 1999: 799–800). Стефан Не-
мања био је апостол свом отачаству.
Свом народу показао је ново крштење,
пут вере на којем се слави постојање
'**једног**' Бога у лику Свете Троице,
'**јединог који има моћ**':

новоѣ кр'щеннѣ показавъ нмѣ об'новн н людн
своѣ снаю н дѣтелню свѣтаго доуха нже
нз'быв'ше прѣльстн крѣтнчьскыннє славетъ въ
тронци ѣднног бога (94).

3. Закључне напомене

3.1. У *Житију Светог Симеона* Сте-
фана Првовенчаног забележено је укуп-
но 15 придева којима се означавају бо-
жанске особине.

Придеви који означавају божанске особине у Житију Светог Симеона Стефана Првовенчаног

3.1.1 Придеви који означавају особине Бога као јединства Оца, Сина и Светог духа (вогъ, господь) или Бога у једном од његових лица (владыка, господь, нсоусъ христосъ, доухъ, тронца) откривају нам да је за средњовековног човека Бог 'један' и 'једини који има моћ' (ѣдинъ (1x)). Он је 'незлюбив', 'једини који никада не чини зло' и 'једини који га може заштитити од зла' (незлюбивъ (1x), безлюбивъ (1x)). Његова је светост неприкосновена (святъ (19x)). Само је Господ 'благ' и зато своје бреме подноси 'лако' (благъ (2x)). 'Благословен' је, 'слављен' и 'хваљен' (благословенъ (1x)) међу људима, према којима је 'милосрдан' (милосръдъ (1x)), 'милостив' (милостивъ (4x)), 'премилостив' (прѣмилостивъ (2x)). Он је 'Свевишњи' цар (вышьнѣ (1x)), 'истинит' и 'праведан' (истиннѣ (1x)).

3.1.2. На физички аспект божанске личности упућују именице којима се примарно идентификују делови људског тела, а које се у датим контекстима односе на Бога у лику Сина Божијег (мышьца 'рука, раме' (СС 1999: 338), роука и оуста).

У Божијем Сину, физички сличном себи, немоћни човек налази ослонац, спаситеља и помоћника (Вендина 2002: 165–166), коме ће упутити своје молитве и који ће га заштитити својом 'моћном, јаком' (крѣпкъ (1x)) и 'узвишеном' руком (высокъ (1x)). Свест о физичкој сличности код човека појачава осећај сигурности, заштићености и блискости са Сином Божијим. Следећи Христову реч, која долази из 'најчистијих' уста (прѣчистъ (1x)), 'која никада не лажу' (нељжьнѣ (1x)), човек се приближава духовности и рајском блаженству.

3.2. Најпродуктивнија основа међу придевима којима се означавају божанске особине јесте основа мнл-. Она учествује у грађењу три придева: мнлосръдъ, мнлостивъ и прѣмнлостивъ, којима се истиче Божије милосрђе, које се огледа у слању Сина и човековом спасењу (БР 1934: 218). Исус Христос је веза

између Бога и људи, јер је његовом крвљу склопљен савез међу Богом и људима (ВЛ 1972: 192–193). Према томе, за средњовековног човека најважније је било чување везе (*mil- < *mei- 'везивати'), која је успостављена с Богом и која даје смисао његовом животу.

Извори

СП Првовенчани, Стефан (1999), *Сабрана дела*. Предговор, превод дела и коментари: др Љиљана Јухас-Георгиевска. Издање на српскословенском: др Томислав Јовановић, Београд: СКЗ.

Литература

1. БР Михајловски, В. (1934), *Библијски-богословски речник*, Ниш: Штампариија „Св. цар Константин“.
2. Вендина, Т. И. (2002), *Средневековий човек в зеркале старославянскогo языка*, Москва: Индрик.
3. Грковић-Мејдор, Јасмина (2008), „О семантици старословенских придева добръ и благъ“, *Јужнословенски филолог* LXIV: 51–60.
4. Грковић-Мејдор, Јасмина (2007), *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
5. Гуревич, Арон (1994), *Категорије средњовековне културе*, Нови Сад: Матица српска.
6. Јухас-Георгиевска, Љиљана (1999), *Стефан Првовенчани. Сабрана дела*. Предговор, превод дела и коментари: др Љ. Јухас-Георгиевска. Издање на српскословенском: др Т. Јовановић, Београд: СКЗ.
7. Клименко, Л. П. (2001), „Лексика с корнем благ- и композиты с компонентом благо- в старославянском языке X–XI вв“, *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. Филология* 1 (3): 22–30.

8. Марјановић-Душанић, Смиља (1997), *Владарска идеологија Немањића*, Београд: СЛЮ.
9. Никитовић, Зорица (2010), *Сложенице у оригиналним српскословенским дјелима сакралног карактера (докторска дисертација)*, Нови Сад: Филозофски факултет.
10. Никитовић, Зорица (2012), „О сакралној семантици српскословенских сложеница високог стила“, *Теоллингвистика: међународни тематски зборник радова*, 49–65.
11. Писарь, Н. В. (2011), „Оценочная лексика с семантикой 'благой/добрый' как способ репрезентации концепта 'бог' в древнерусских текстах XI–XIV веков“, *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта* 8: 50–55.
12. ПЦС Дьяченко, Григорий (1900), *Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений)*, Москва: Издательский отдел Московского патриархата.
13. РПТ Брија, Јован (1997), *Речник православне теологије*, Београд: Хиландарски фонд Богословског факултета СПЦ.
14. РСЕ Пенкова, Пиринка (2008), *Речник-индекс на Синајския евхологий*, Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
15. РЦЈ Петковић, Сава (1935), *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
16. Цейтлин, Раља Михайловна (1977), *Лексика старославянског језика*, Москва: Наука.
17. СДЯ Аванесов, Р. И. (ред.) (1988), *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). Первый том*, Москва: Русский язык.
18. СС Цейтлин, Р. М., Р. Вечерка, Э. Благова (ред.) (1999), *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Москва: Русский язык.
19. СНЗ Гильтебрадт, Петръ (1882), *Справочный и объяснительный словарь въ Новому завѣту*, Петроградъ.
20. СТС Седакова, О. А. (2008), *Словарь трудных слов из богослужения. Церковнославяно-русские паронимы*, Москва: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина.
21. ЭСР 1–4 Фасмер, Макс (1986–1987), *Этимологический словарь русского языка* (перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева), Москва: Прогресс.
22. ЭСРЯ Преображенский А. (1910–1914), *Этимологический словарь русского языка (Том первый)*, Москва: Типография Г. Лиснера и Д. Совко.
23. ЭССЯ 1–38 Трубачёв О. Н. (ред.) (1974–), *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, Москва: Наука.
24. BL *Biblijski leksikon* (1972), Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
25. ER 1–3 Skok, Petar (1971–1973), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU.
26. ESJS 1–16 Havlová, Eva (1–6), Erhart, Adolf (6–12), Janyšková, Ilona (red.) (1989–), *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha: Nakladatelství československé Akademie Ved.

**ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ, КОТОРЫЕ ОБОЗНАЧАЮТ
КАЧЕСТВА БОГА В ЖИТИИ СВЯТОГО СИМЕОНА
СТЕФАНА ПЕРВОВЕНЧАННОГО**

Резюме

В данном исследовании рассматривается семантика прилагательных, обозначающих качества Бога в *Житии Святого Симеона*, которое составил его сын Стефан Первовенчан-ный. В тексте засвидетельствовано 15 прилагательных (безлюбивъ, благословенъ, благо, высокъ, вышьнѣ, истиннѣ, крепкъ, милосрѣдѣ, милостивѣ, незлюбивѣ, нельжьнѣ, прѣмилостивѣ, прѣчистѣ, свѣтъ, ѣдинѣ), которые помогают нам понять, как средневеко-вый человек видел Бога.

ivanamcancar@gmail.com